

Врење и завере против Турске четрдесетих година XIX в.

III

Раду је, раставши се са Рајмером, отпутовао за Агину. Тамо се претставио као српски археолог. То му је, како сам каже, осигурало добар пријем код Грка. „Могоа сам под том маском свуда ласно ући“, вели он; из чега се може закључити да су узајамне симпатије Срба и Грка биле непомућено добре. И повереник турске владе се користио том околношћу да би успешније свршио своју мисију. Раду наводи, да се упознао „с многим лицима из свију класа, од првог министра до последњег паликара.“ То му је омогућило да се увуче у све слојеве и темељито упозна са прчким приликама. Раду даје једну драстично неурегну слику политичких и економских прилика у Грчкој. Он запажа оштро препањање између Русије, Француске и Енгле-ске, око уплива у Грчкој. Све три ове силе имају своје партије. Руска партија држи се за најјачу код прослог народа, али Русија не уме да користи те симпатије те зато њена странка тек по „имену сушествује“. Исто тако се једва осећа народна или домовинска странка, јер Грци нису свесни тога да буду за и уз своју отаџбину, а да не служе туђину. При таквим околностима надмећу се Французи и Енглези око предоминације у Грчкој. Француска гура Грке напред, уверавајући их о њиховој величини и надајући се да помоћу њих нанесе смртни ударац Турској, и на тај начин спречи руско јачање на рачун Турске. Како се види на томе је и заснован и сагласан с француским план польске емиграције. Енглези се старају да Грчкој наметну своју узду, као што су наметнули Јонским Острвима, или је гурају по другој линији не штедећи притом обећања. Услед тих страних интрига код Грка се развија једна немилосрдна унутрашња борба. Ту један другог мрзи, брат против брата је непријатељски расположен; устав који је донела скупштина, изабрана уз велике нереде 2 марта 1844 г., убио је силу и власт владе; ту влада леност, непокорност, ветреност и злоћа, које се смапрају за врлине. Раду констатује незапосленост, занемареност земљорадње, слабост трговине. Он налази да Грчка није за Турску опасна, ма да Грци мрзе муслимане. Грчка влада је без новаца, без војске, беспомоћна да може прећи своје границе и напасти Турску. Али је Раду констатовано „гомиле разних скитница без посла

гладни“, који не знају другога посла сем крађе и проливања крви, као и мноштво незадовољника са владом и положајем у Грчкој. Ови и овакви елементи свагда су приправни да нападну, и против воље грчке владе, на турске области. Једни да нађу хлеба у турским областима, а други да за себе створе ново краљевство.

Раду је у Атини открио три завере против Турске. Једна је завера међу многобројним капетанима Тесалијцама, Македонцима и Епирцима, чији је занат, са многобројним избеглицама и скитницама, да упадају у турске области, плљачкају и чине свакојака насиља. Раду наводи 53 имена таквих капетана. И сви они заједно са гомилама њихових подручних незадовољни су с грчком владом, јер нису добили права једнака правима Грка из Краљевине. Зато су се и уротили да упану у три поменуте области и приграбе за себе власт. Раду је помоћу новца и других смицалица, помоћу најмљених шпијуна и поткупљивања успео да те упаде одложи док пође у Стамбул и покуша, како им је обећао, да тим бескућницима издејствује помиловање падишаха, омогући им повратак у Турску и обезбеди извесна самоуправна права. То се многим од ових јадника допало, и обећаше Радуу да ће се сви састати и по његову предлогу донети коначне одлуке. А за то време два најмљена човека између њих, за дате им дарове и новац, те месечну плату, извештаваће Радуа о кретању и намерама атинских Епираца, Тесалаца и Македонаца. Он своје извештају прилаже и неко грчко писмо, које треба да потврди наводе његова извештаја, и које, по његовим речима, треба чувати у дубокој тајности.

Раду је открио међу Грцима још једну заверу на челу које је стајао тадашњи први министар Колетис-Епирац¹⁾, који у тој завери има много сарадника. Најглавнији су: војни министар Цавелас-Тесалац, који је играо видну улогу у тадашњим владајућим круговима у Атини, атински гувернер Мансала из Суле, храбри генерал Мамури, који је јако цењен од народа. Главни циљ ове завере је ослобођење Епира, Македоније и Тесалије, па и Цариграда, где се све више гомила број Грка — поданика Краљевине Грчке. Водеће личности ове завере имају широко заснован план за постизање свога циља. Они зато настоје да за акцију против Турске придобију Бугаре и нарочито Србе, са повраћеним на чело Србије кнезом Милошем или Михаилом. У сврху постизања споразума с тима завереницима, кнез Михаило је и долазио у Атину, али је морао отићи пре него је постигао какав спо-

¹⁾ У августу 1844 франкофилска, на челу са Колетисом, и русофилска група, са Метаксом на челу, образоваше заједничку владу са Колетисом као председником. Али лети 1845 г. дошло је до размимоилажења. Метакса је иступио из владе. Уколико се Колетис више ослањао на Француску, утолико је расло непријатељство руске и енглеске групе против владе.

разум. Колетисов план је био да у целој европској Турској изазове општи устанак и у тој општој, заједничкој борби постигне постављени циљ — ослобођење оних балканских области на које су Грци претендовали. Раду настоји да вође ове завере прикаже као саможиве властољупце, који целу ту широко засновану ослободилачку акцију желе да искористе у своје личне сврхе, заснују, наиме, за себе нове кнежевине. Али је међутим несумњиво, да је мисао и тежња за ослободилачким покретом балканских хришћанских поробљених народа, па међу њима и грчког народа, реално заснована и да је заједничка акција тих народа против Турске имала највише изгледа на успех. Нама је познато из других извора, да је на тако широко засновану ослободилачку акцију са живом будућношћу рачунао у своје време Карађорђе, па доцније и Милош Обреновић.

Радуу је пошло за руком да у Атини открије још једну, трећу, заверу против Турске, али не код Грка. Ову заверу спремао је по Радуу, Симеон Семков, пореклом из Трнова у Бугарској.

Симеон Семков, или како га Теодоровић у преводу Радуова извештаја назива, Симеон Семковић, родом је из Великог Трнова у Бугарској. Кад га је Раду пронашао, било му је 21 година. Оца овога младића убили су Турци 1823 године због устанка против турске власти. У породици Семкова, по казивању Радуа, одржавало се предање да потиче од некадашњег бугарског цара Јована Шишмана (1379 г.); у вези са тим предањем и дед Семкова Величко називао се „цар Величко“. Родственици Семкова су подпрејавали код младића уверење да је он заиста потомак цара Шишмана. Младић је прешао у Грчку да тамо, у безбедности од Турака, размишља и ради на остварењу ослобођења Бугарске. Он је успео да добије неку службу у двору грчког краља, да би се непосредно поучио како један владар поступа и влада. Одржавао је везе са својим земљацима у Бугарској и отуда добио лик цара Ј. Шишмана из Рилског манастира и уверење од 240 знатних људи, (свештеника, трговаца итд.), из разних места Бугарске, да је он заиста потомак цара Шишмана, да га признају за наследника престола Бугарске и да ће му по могућству помагати у његову настојању за ослобођење Бугарске.

Семков је по казивању Радуа, чинио даље потребне припреме за организовање устанка: отпочео упис бораца за своју акцију међу Бугарима и другим Словенима у Грчкој, припремио прокламације с позивом народа на устанак, најмио лађе за превоз своје трупе од 500 бораца, колико је канио да наврбује у Атини и требало је да их са црноморске обале пребаци даље у Рилски манастир у септембру 1845 год., и ту да их крије, или преобучене разашље у разна места Бугарске у сврху припреме устанка до 6 јануара 1846 год. Тога дана је, вели Раду, храмовски празник у Рилском манастиру, и Семков је требало тога дана да у царском

оделу иступи пред хиљаде бугарског народа, који се ту сваке године на тај празник окупља и да се прогласи за бугарског цара и огласи устанак против Турске.

У ову заверу, вели Раду, нису умешани ни Пољаци ни Грци. За њу су знали само грчки генерал Хаџи Кристи и Јанко Сунцу. Први од њих обавестио је о Семковој завери грчког краља, који Семкова, после тога, отпусти из службе, те самога Радуа, који је благодарећи томе могао да дође до Семкова. Али га је коштало много труда и новаца док је придобио поверење Семкова и успео да уђе у све његове тајне. Раду је сазнао од самога Семкова да је он упознао са својом намером француског посланика у Атини и да му је овај обећао новчану помоћ Француске тек онда кад на делу покаже успех. Раду обавештава даље свог господара, да је успео код Семкова да обустави упис бораца, уверивши га да га храбри Црногорци очекују и да ће му служити без икакве плате. Раду, како видимо, опет иступа као Црногорац да би заварао траг своје улоге турског агента. Раду је, вели, толико успео да му је Семков дао чак и писмену обавезу да без Радуова знања и пристанка неће предузимати ништа за извођење свога плана. Семков је Радуу дао и три спремљене посланице Словенима, позивајући их на устанак, под својим вођством, као законити наследник цара Шишмана, против Турске, као и два литографисана сведочанства са сликом цара Шишмана о овом царском пореклу, те још по егземплар штамpane прокламације и заклетве на грчком језику. Све то Раду прилаже уз свој извештај ради бољег веровања. Он уверава свога шефа да, пошто је успео да открије ову заверу, нема опасности од ње и да ће он, ако му се повери наћи начина да Семкова истгупа из Грчке и учини га безопасним.

Завера — устанак у Бугарској који је, према Радуову извештају, спремао Бугарин Семков за 1846 годину, привлачи разумљиву пажњу. Раду је тако живо и детаљно приказао припреме Семкова за устанак против Турске, да је тешко било поверовати да је све то плод маште турског „чиновника за ванредне послове“ Радуа. Семков план тим више привлачи пажњу, што међу Бугарима четрдесетих година није запажено каквих већих ослободилачких акција. Ни емисари пољске емиграције, који су живо крстарили у сврху припремања акције против Русије и припремања словенске солидарности и приправности за акцију, у згодном тренутку, против Турске, нису запазили, према извештају Радуа, а и према другим изворима какву живост или ослободилачку акцију међу Бугарима онога времена. Видели смо да се, према Радуу, Рајмер жали на пасивност Бугара, и на то да су се помирили с ропским положајем у коме се налазе, па се нада да ће тек акција спољна раздрмати успаване ослободилачке снаге, те ће тек под вођством пољских руководилаца повести борбу против Турске и руског утлива.

Код писца ових редака се разумљиво појавила тежња да сазна: да ли је нешто писано и познато у Бугарској о овом Симеуну Семкову. Приликом једног сусрета у Београду с бугарским научником, проф. Софиског универзитета, Михаилом Димитровим, замолио сам га за информацију о томе. Након извесног времена место професора Димитрова, јавио ми се из Софије његов пријатељ и друг Ив. Стоичев, кога је проф. Димитров, одлазећи у научне сврхе у СССР, замолио да ми пружи тражена обавештења по овој ствари. Од краја 1947 и током 1948 год. измењен је низ писама између писца ових редака и Ив. Стоичева по питању Семкова. Стоичев је живо трагао. Зауставио се је једно време на излагањима Наиданја Герова о Семку Суричкову, с којим је овај хтео да идентификује Симеона Семкова. Даљим трагањем Стоичев је утврдио да Геров греши. Наставио је да трага даље, и у своме трагању дошао до једног врло интересантног документа, који потврђује бар постојање Симеона Семкова у време о коме је реч у Радуову извештају, и то баш у Атини, где је Раду пронашао свога Семкова, претендента на бугарски престо. Тај, иначе карактеристичан документ, је протокол — записник — са састанка оних Словена, који су 1843 год. пребивали у Атини, и који су решавали о заједничком ставу према постојећим изборима у Грчкој. Писмом од 8 априла 1948 г. Стоичев је јавио писцу ових редака да, радећи у архиви у Софији „нашерих един протокол на македонското дружество, с' ставено об Б'лгари, Срби, Черногорци и друти Славјани“. На заједничком састанку „вземано е решение вр'зка с избори за учредително с'брање в Гречија“.²⁾ Даље се у писму каже: „Между стотината подписи има Симеун Семков“. А у писму од 8 јуна исте године, Стоичев пише о том протоколу: „С'брани са били Тракословените за да се подготвјат за изборите, които предстојали в блиско време“. (Реч је о изборима у Грчкој и о Словенима који су тада живели у Атини. Н. Ш.). Међу тим „Тракословенима“, поред Семкова и осталих, нашао се чак и „капитан Христо Черногорец“³⁾. Стоичев је био љубазан па је послао прекопиран потпис Семкова.

О Семкову писац ових редова није више ништа сазнао. Бугарски историографи ће несумњиво покушати да провере истинитост Радуова извештаја и сазнаду нешто о смелом младићу, можда правом револуционару, Симеуну Семкову, који се понадао да ће око царског имена и заставе најуспешније скупити поробљени народ и повести га у борбу против турске тираније.

Мислим да није сувишно, у вези са протоколом о коме је напред била реч, истаћи, како су се Словени из свих крајева

²⁾ У цитату је изостављен знак њ и замењен са '.

³⁾ У истом писму од 8 јуна, Стоичев љубазно обавештава, да је код нас о Симеуну Семкову писао Др. Поп — Васиљевић „в. сп. Време от 1906 г. кн. под заглавие „Симеун Симеунов“. Међутим, и поред брижљивог трагања, није ми успело да тај лист пронађем.

Балканског Полуострва и назад стотину и више година у туђини осећали као једна јединствена породица, која жели и да се пред светом манифестује као монолитна заједница.

IV

Раду завршава свој извештај не као обичан агент, који подноси реферат о виђеном и учињеном, без свога мишљења и суда, већ као човек који има права критике стања у Турској, и права предлагања мера које треба предузети у унутрашњој и спољној политици. Он је опрезан у предлагању мера које треба предузети за поправљање стања и осујећивање извођења спреманних завера против Турске. Он, што је само по себи разумљиво, оставља у извођењу предлаганих мера и за себе доста значајно место. У погледу ликвидације завере пољске емиграције он предлаже крајњу опрезност и препуштање њему саме да открије не само основе завере, „но и све, што је скривено у њиовим (пољским) срцима, што су Пољаци радили по своме плану“. Онда тек цела ствар да се саопшти дворовима руском, аустриском и пруском, којима прози та завера, и на тај начин учинити да ће „речени дворови остати за свагда благодарни и обавезни високој Порци“, вели Раду. До тога момента треба оставити Пољаке на миру и сачувати тајну о завери пред дворовима Француске и Енглеске. „Даже ни црногорског владика у ни друга лица о томе не питати, јер раб ваш нада се све и свију открити и представити о том верна доказатељства“. Он на крају истиче још једанпут непријатељске намере Пољака против Турске коју желе да сруше и „по развалинама њеним учине себи пут у Пољшу“ изрично вели Раду. Он за своје оптужбе против Пољака гарантује својом главом и позива се на своје заслуге, „који сам Турскоме правитељству безчислена и несумњена доказатељства о верности и ревности мојој дао“, вели Раду за себе.

Што се тиче парализовања прчке завере против Турске, Раду предлаже, да се успостави трговински уговор с Грчком, да се предузму мере против пребегавана из једне земље у другу, да се спречи намножавање грчких поданика у Турској; да се прекрате злоупотребе турске власти по санџацима, да би на тај начин било створено расположење према царевини. Даље предлаже, да се Бугарима и другим Словенима дозволи слобода вероисповеди, постављање епископа и бирање свештеника из своје средине и од своје народности. Даља му је мера: спречавање школовања деци турских поданика изван земље и долажење у Турску на разне службе Грка поданика Енглеске. Сем тога, треба уредити полицију, завести цензуру. Запим унапредити трговину, земљорадњу и уметност. Радуове мере не изгледају радикалне, али кад се узме у обзир каквој се земљи предлажу

и ко их предлаже, могу се сматрати за врло смеле. И још једанпут показују какву вредност Раду придаје самом себи.

Раду истиче потребу да Турска држи у Грчкој, ради добијања обавештења, шпијуне, па предлаже да Порта преузме шпијуне које је он у Атини узео у службу. За капетанате тражи предузимање таквих мера које ће спречити њихове злочине.

Што се тиче завере Симеуна Семковића, Раду узима на себе задатак да Семкова ишчупа из Грчке, преда га турским властима, да га ове осуде на заточење.

За Србе каже, како је већ и напред речено, да су савршено предани високој Порти, и, Раду препоручује Девлету да: „обрати више вниманија к овоме народу и да га више ласка“ јер се „од привржености Срба велика полза може очекивати“.

Ми смо већ напоред осветлили право расположење и намере српског народа, водећих уставобранитеља, које су и Радуу, (вероватно, ако не и несумњиво) биле добро познате. И закључна реченица Радуова извештаја звучи више као покушај тешења у неутојешној ситуацији, него приказивање стварног стања ствари. Врење и национално-револуционарни покрет против Турске међу свима хришћанским народима на Балканском Полуострву били су несумњиви. То се види и из Радуова извештаја. И далекосежни план полске емиграције на ликвидацију Турске у даном моменту има несумњиву националну, економску, верску, и, уопште, психичку подлогу.

Друго је питање, да ли је полска емиграција располагала са довољно снаге и средстава да та расположења разнородних народности повеже у јединствен покрет и са таквом јединственом снагом нанесе одлучујући ударац Турској империји у Европи.

V

Што знамо о Л. Радуу?

Из документа који користимо, по преводу српског капућехаје у Цариграду 1845 г. Лазара Теодоровића знамо толико, да га је писао: „Високе Порте чиновник по особенијим порученијима, бојар Л. Раду“. Сем тога документ нам на неколико места казује да Радуа сматрају за Црногорца; он сам Семкову обећава помоћ храбрих Црногораца и на неколико места помиње црногорског владика. То нас упућује на неку везу Радуа са Црном Гором. Сам положај турског чиновника за ванредне послове говори довољно јасно да Раду није обичан агент-шпијун, који доставља оно што је случајно дознао на овај или онај начин. Он има далеко шири круг рада и далеко озбиљнији задатак. Поверено му је да испита стање у Грчкој и Румелији, другим речима да испита стање на Балканском Полуострву, и о томе поднесе извештај турској влади. Из његова

извештаја се види да је он за остварење свог задатка снабдевен не само пуномоћјем, него и новцем који употребљава како за добро нађе у сврху извођења свога задатка. Раду сем тога, како се види из његова извештаја, присваја себи право да чини и далекосежне реформне предлоге за поправку стања у Турској, против које ври страна и домаћа народносна рушилачка пропаганда и да се на све стране стварају завере, од којих је он сам, на путу за Грчку, открио четири. Тако озбиљни задаци се свакако не поверавају безначајним личностима. Радуови наступи, како их он претставља у свом извештају, и у сусрету са пољским емисаром Рајмером и у сусрету на лађи са тајанственим Французом, као и резултати његова испитивања где се по његовим речима упознао са свим друштвеним слојевима, и наступи у додиру са претендентом на бугарски престо и организатором бугарског устанка против Турске Семковим, сведоче, у сваком случају о његовој умешности, окретности и способности да проникне у срж ствари које га интересују. Информисаност о догађајима и личностима изван Турске као и могућност да без посредника саобраћа и споразумева се са страним личностима које не знају турски или који словенски језик, које Раду, како изгледа, добро познаје, говоре у прилог Радуове образованости и интелигенције. Рецију, сведоче да је Раду човек с немалим способностима и знатном источњачком дипломатском окретношћу. Такав би Раду изгледао по ономе што можемо закључити по излагањима у његовом извештају високој Порти. А други докуменат, у вези са неким већ објављеним, те закључке потпуно потврђује и довољно расветљава Радуово познавање српских ствари, његово црногорство, па чак и његову племићку титулу „бојар“.

Познато је из других извора, да је породица војда Карађорђа искористила *interregnum* у Србији, по одласку кнеза Милоша из земље 1839 године и без дозволе намесништва се вратила у Србију. С породицом се вратио и син Карађорђевић Александар.

То је било време оштрих борби уставобранитеља против кнеза Милоша, а и против Обреновића, као кнежевске, владајуће породице, као и против присталица Обреновића у Србији. У својој борби, како смо напред навели, уставобранитељи нису много бирали средства. Они су, несумњиво, тражили и свога кандидата за кнежевски престо, иако се кнез Михаило као наследни кнез вратио у земљу, као наследни кнез Србије примио власт и био свечано примљен, као знак потврде, и од султана у Цариграду.

Нема никакве сумње да је и породица бившег војда Србије помишљала и радила за свога кандидата на кнежевски престо. А тај је у даном моменту могао бити вождов син Александар. Како је познато, ту кандидатуру су примили доцније и уставобранитељи. Млади претендент на кнежевски престо Србије на-

стојао је да, поред историских заслуга свога оца, појача оправданост својих претензија и на други начин. Требало је прибавити какав документат, који би сведочио о историској легитимности Карађорђевог потомка ако не на српски престо, а оно бар на звање кнеза и племића. У потрази за таквом моралном подршком, Александар се обратио писмом од 8 октобра 1840 г. црногорском митрополиту Петру II Његошу. Његош је јесердно прихватио ову молбу и издао Карађорђевићу повељу (грамату) о пореклу Карађорђа од старе српске кнежевске породице из „наше провинције Васојевића“, — како се тамо каже, зато вождову сину признају титулу „стијателног кнеза“ и „нашег патриоте“, а по заслуги његова оца подарио му је и војводску титулу. (П. П. Његош и Александар Карађорђевић, од др. Н. Шкерковића, Прилози IV, 1924 г.)

Као посредник и носилац писма вождова сина Његошу се јавља, нико други до Ј. Раду. (То је писац ових редака знао и 1924 г. кад је објављена Његошева „грамата“ Александру Карађорђевићу, али тада се није могло ни слутити, по ономе што се знало, да је тај Ј. Раду „високе Порте чиновник по особеним порученијама“). Тек после дугог времена и откривања документа о коме је овде реч дознајемо ко је Ј. Раду. Свакако изненађује да један поверљив чиновник турске владе врши поверљиву мисију између једног претендента на вођство Србије и црногорског господара, који је свим својим бићем, са целом својом земљом, са целим српским народом, заклето непријатељ Турске. То изненађује на први поглед, али постаје разумљиво у склопу уставобранитељске борбе против Обреновића и њихова наслањања на Турску у тој борби. И напред је у овоме раду наговештено да је Раду блиско стајао уставобранитељима, о чему сведочи и околност доласка у Теодоровићеве руке превода његова извештаја високој Порти, као и његов одзив у томе извештају о јуаности српског народа Турској.

Није претерена претпоставка да је Раду дошао у Србију с првим турским емисаром за измирење уставобранитеља и Обреновићеваца, крајем јуна (28-VI- 10-VII) 1840 г. Муса ефендијом. Они су имали посебне задатке, али су могли истовремено доћи у Србију. Муса-ефендија се вратио а да није имао успеха у својој мисији, а Раду је остао да ради свој обавештајни посао. Ситуација је била баш за ванредне послове. Раду је и према свом казивању у извештају, био врло уметан и спретан да освоји поверење својих жртва и да им се прикаже као одан пријатељ и неопходан сарадник. И уколико смо могли посумњати у Радуова казивања о задобијању поверења емисара полске емиграције Рајмера, од кога је успео да дозна интимне планове њене, или о задобијању поверења Симеуна Семкова, који му је открио читав свој план припреманог устанка

и чак га примио за неку врсту покровитеља, случај задобијања поверења Александра Карађорђевића, који му поверава нарочиту мисију код Његоша, и успех код самога Његоша, несумњиво разбија ту сумњу. Раду је успео да у Београду приђе Александру, стекне његово поверење и понуди му се за курира до Његоша и тако успе да продре у Црну Гору. Карађорђевићево писмо било је за Његоша довољна легитимација да Радуа прими као пријатеља. А Раду је то пријатељство несумњиво искористио за своје информативне задатке, као и за себе лично. Кад је већ Александар Карађорђевић тражио и добио од Његоша грамату, зашто да сличну грамату од тог истог Његоша не добије и пријатељ, курир његов, Раду! И Радуу је било по вољи да у своме цепу има докуменат господара Црне Горе о свом високом и „коренитом племићком“ пореклу. То му је могло помоћи, и то му је, како из његова извештаја видимо, и помагало у његовој поверљивој информативној служби, коју је вршио за рачун турске владе.

Раду је стигао у Цетиње у децембру 1840 год. по свој прилици као обичан смртник, плебејац, рајетин, турски агент, а враћао се са документом у цепу од једног самосталног владара, да произилази од старе наследне војводске лозе Радувића из великог брдског племена Бјелопавлића, а сем тога, Његош га за његову „верност и приврженост“ одликује звањем „коренитог, прворазредног, наследног црногорског племића“. Та Његошева грамата издата Радуу у целини гласи:

„Ми Петр Петровић — Његош, божијеју милостију православниј архиепископ владика черногорски и бердски и проч. и проч.

Да будет вједомо: Что ми г. Леона Раду (Раду-вич) признали патриотом нашим и происходјашчим из наслједственных воеводов Радувичев, бердској нашеј области Бјелопавличкој Нахии; сверж же сего достоинства, уважаја приверженост и вјерност jeho к нам, Ми пожаловали jeho г. Раду и черногорским первокласним потомственным дворјанином.

Того ради, да би он г. Раду признаваем и почитаем бил: в наслједственном и пожалованном ему погомственном достоинствех потвердили Ми грамату сију потписом и приложением државној нашеј печати.

Дана в черногорској резиденциј Цетиње, в љете од Рождества Христова 1840 мјесеца декабрја 21“. (Концепт Цетињски архив, Његошев „Исходјашчи журнал 1839-1847“, №61, 21 декемврија 1840 года.⁴⁾ Раду је, како се види, успешно свршио

⁴⁾ Докуменат је писан старим руским правописом, а овдје се штампа нашим правописом.

своју мисију код црногорског владике. Однео је из Цетиња повеље, грамате за Карађорђевог сина на наследно звање „сијатељни књаз“, „војвода и племић“, а за себе опет на звање војводе и племића. Он је за кратког свог боравка на Цетињу успео да се прикаже Његошу као одан и веран и да зато добије награду. И Раду мора да је био врло убедљив у својој „верности“, кад му је славни наш песник, мислилац и господар Црне Горе издао једно неистинито сведочанство, које је потврдио црногорским државним печатом и својим потписом. То сведочанство — грамата нам потпуно објашњава Радуово црногорство, које је он користио кад код му се учинило згодно. Видели смо да се он и агенту пољске емиграције претставио као Црногорац, а несумњеном бугарском цару — Семкову обећава помоћ „храбрих“ Црногораца, „који ће му бесплатно служити“. Раду је по свој прилици, из Његошеве „грамате“ позајмио и своје бојарство. Титула бојар, како се Раду потписао на овом извештају турској влади, одговарала би звању „првокласни потомствени дворјанин“ које му је подарио Његош. Готово је несумњиво да је Његош, који се решио да изда једном непознатом туђинцу тако важан а неистинит документ, у свом патриотском заносу изложио Радуу све своје тежње и планове по питању ослобођења српског народа испод турског јарма.

У сваком случају, Раду је имао задовољство да може рапортирати високој Порти што је све видео и чуо на свом путу за Цетиње. (Интересантно би било открити садржину тога рапорта). А да је Раду поднео такав рапорт, о томе не може бити сумње. То је, уосталом, спадало у круг нарочитих послова, које је он по дужности отправљао. Његово продирање до Цетиња и задобијање Његошевог пријатељства, те добијена обавештења, спадају можда међу оне „безбројне и несумњиве доказе о верности и ревности“, које је Раду, како сам вели, дао турској влади.

Што се тиче Радуове националне припадности, и ако то није ни од какве нарочите важности, он, судећи по презимену, имену и „бојарству“, припада румунској народности.

Раду је обично румунско презиме, име Леон исто тако упућује у томе правцу, а „бојар“ је назив какав је онда носило румунско високо племство. Наводимо, по српским документима, из времена Радуова извештаја два случаја који оправдавају предњу поставку о презимену Раду. У регистру кнежеве канцеларије (Државна архива, Београд) из 1846 г. налазимо под бр. 1057 извештај српског каплућеха у Цариграду о пребегу из Румуније неког Раду Исидора. Други случај је из 1849 г. од 15-II —. Под тим датумом издато је писмо неком Стефану Пар-

нају у Волкану у Банату, које је потписао претседник одбора Петар Раду (Патријаршијска архива — Карловци, 1849 г. №1262).

(Свршетак)

Др Никола Шкеровић

ЛИТЕРАТУРА

Сем у тексту цитираних података из архива и објављених радова искоришћена је за овај рад и друга литература као:

Adam Lewak: Dzieje Emigracji polskiej w Turcji 1831 — 1878 Warszawa 1935.

Dr Anat. Lewicki: Historja Polski.

Aleksander Brückner: Dzieje Literatury polskiej w zarysie, tom II Warszawa.

Henryk Szyper: Adam Mickiewicz poeta a człowiek. Krakow 1947.

Brockhaus Conversations Lexikon, Leipzig.

Др. Драг. Страњаковић: Како је постало Гарашаниново „Начертаније“, С. А. наука, Споменик ХСI, Београд 1939. Његош и Србија — Стогодишњица Горског вијенца, Београд 1947 године.

Б. Живановић: Срби и пољска књижевност, Београд 1941.

Ј. Продановић: Историја политичких странака и струја у Србији, књ. I, Београд 1947 године.